

55. Çeviride kadın izi: Feminist çeviri stratejileri

Kübra ÇELİK¹

APA: Çelik, K. (2022). Çeviride kadın izi: Feminist çeviri stratejileri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 853-868. DOI: 10.29000/rumelide.1106163.

Öz

Dünya’da ve Türkiye’de feminist söylemin oluşumu ve gelişiminde edebî eserlerin ve çevirilerin önemli bir paya sahip olduğu düşünülür. Bu makalede Türkiye’de feminist söylemin gelişiminde etkili olduğu düşünülen feminist çeviri örneklerinde yer alan feminist çeviri stratejileri, *Women’s Estate* (1971) ve *The Rights and Wrongs of Women* (1976) başlıklı iki feminist eserin çevirilerinde yer alan yan metinler üzerinden ele alınacaktır. Bu bağlamda Juliet Mitchell tarafından yazılan *Women’s Estate* (1971) adlı eserin Türkiye’deki ilk kadın çeviri grubu Kadın Çevresi çevirmenleri Gülseli İnal, Gülnur Savran, Şirin Tekeli, Feraye Tınç, Şule Torun ve Yaprak Zihnioğlu tarafından yapılan Türkçe çevirisi *Kadınlık Durumu* (1985) ile Juliet Mitchell ve Ann Oakley tarafından derlenen *The Rights and Wrongs of Women* (1976) eserinin Fatmagül Bertay tarafından yapılan Türkçe çevirisi *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998)’de kullanılan feminist çeviri stratejileri irdelenecektir. Bu irdelemede Massardier-Kenney’in “Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice” (1997) başlıklı makalesinde ortaya koyulan feminist çeviri stratejileri temel alınacaktır. Yapılan değerlendirme neticesinde bu eserlerin çevirmenlerince tercih edilen çeviri stratejilerinin Massardier-Kenney’in yukarıda adı geçen makalesinde yer alan feminist çeviri stratejileri ile benzer olduğu görülmüştür. Feminist söylemin gelişim aşamasında Batı edebiyatından Türkçeye kazandırılan bu eserlerde yer alan feminist çeviri stratejilerinin irdelenmesinin Türkiye’deki feminist harekete ve feminist çeviri pratiğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Feminist söylem, feminist çeviri, kadın çevirmenler, feminist çeviri stratejileri, çeviride kadın izi

Women's mark on translation: Feminist translation strategies

Abstract

Literary texts and their translations have an important effect on creating and improving feminist discourse in Turkey and around the world. This article explores feminist translation strategies that exist in feminist translation examples which are thought to be effective in improving feminist discourse in Turkey through the paratexts existing in the translations of two feminist texts, *Women’s Estate* (1971) ve *The Rights and Wrongs of Women* (1976). With this aim, this article focuses on *Women’s Estate* (1971) by Juliet Mitchell and *The Rights and Wrongs of Women* (1976) by Juliet Mitchell and Ann Oakley, and their translations into Turkish: *Kadınlık Durumu* (1985) by Gülseli İnal, Gülnur Savran, Şirin Tekeli, Feraye Tınç, Şule Torun, Yaprak Zihnioğlu and *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998) by Fatmagül Bertay. The theoretical framework of this article will be mainly based on the article titled “Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice” (1997), which was written by Massardier-Kenney. The feminist translation strategies used by the aforementioned

¹ Öğr. Gör. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu (Ankara, Türkiye), kubracel@metu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2611-7082 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 31.01.2022-kabul tarihi: 20.03.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1106163]

translators overlap the feminist translation strategies, which have been introduced by Massardier-Kenney (1997). It is anticipated that the analysis of feminist translation strategies within the texts published in the development period of feminist discourse will make a contribution to the feminist movement and feminist translation practices in Turkey.

Keywords: Feminist discourse, feminist translation, women translators, feminist translation strategies, women's marks on translation

Giriş

Bu makalenin amacı, eserleri Türkçeye en çok çevrilen feminist yazarlardan biri olan Juliet Mitchell'ın *Women's Estate* (1971) ile *The Rights and Wrongs of Women* (1976) eserlerinin Türkçe çevirilerinde kullanılan feminist çeviri stratejilerini yan metinler üzerinden irdeleyerek çeviride kadının izini sürmektir. Genette; yan metinleri başlıklar, ön sözler, dipnotlar, tanımlıklar, resimler, kapak gibi metnin dışında var olan, metnin okuyucu tarafından alınmamasını yönetip kontrol eden unsurlar olarak tanımlar (Genette, 1997). İrdelemede, *Women's Estate* (1971) eserinin Türkiye'deki ilk kadın çeviri grubu Kadın Çevresi çevirmenleri Gülseli İnal, Gülnur Savran, Şirin Tekeli, Feraye Tınç, Şule Torun ve Yaprak Zihnioglu tarafından yapılan ve 1985 yılında *Kadınlık Durumu* adıyla yayımlanan çevirisi ile *The Rights and Wrongs of Women* (1976) eserinin Fatmagül Berktaş tarafından yapılan ve 1984, 1992 ve 1998 yıllarında *Kadın ve Eşitlik* adıyla yayımlanan çevirileri temel alınmıştır. Söz konusu çevirilerin seçilme nedeni, çevirmenlerinin kendilerini feminist çevirmen olarak tanımlamaları ve buna ilişkin kullandıkları çeviri stratejilerinin incelenmesinin feminist çeviri stratejileri bağlamında önemli ipuçları sunabileceği düşüncesidir. Bu çalışma ile Türk alan yazınında uzun yıllar ihmal edilmiş bir alan olan feminist çeviri çalışmalarına, feminist çeviri kuramına ve feminist harekete katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Türk alan yazınında feminist çeviri çalışmalarına yönelik ilginin 2000'li yıllardan sonra arttığını söylemek mümkündür. Feminist çeviri alanında yazılan yüksek lisans (Göl, 2015; Pirpir, 2018; Taşgit, 2020; Şeren, 2021) ve doktora tezleri (Ak, 2017; Saki Demirel, 2020) ile akademik makaleler (Koş, 2007; Bozkurt, 2014; Gulal, 2015a, 2015b; Ergün, 2010, 2013a, 2013b, 2017; Öztürk, 2017; Taş, 2018; Öner, 2018, Saki Demirel& Tarakçıoğlu, 2019; Rençberler, 2021) alana yönelik artan ilginin göstergeleridir.

Bunun yanı sıra Türk alan yazın incelendiğinde her ne kadar karşılaştırmalı metin incelemelerinin yapıldığı çalışmaların daha yoğun olduğu görülse de metni oluşturan önemli parçalar olan yan metinlerin odak noktası olduğu çalışmalar da mevcuttur. Çeviribilim alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri (Taş, 2015; Töre, 2015; Yaman, 2016, Tekten, 2019) ile akademik makaleler (Tahir Gürçağlar, 2002; Kansu Yetkiner& Oktar, 2012a, 2012b; Aktener, 2019; Canlı&Karadağ, 2019; Öztürk Kasar, 2021) son dönemlerde yan metin odaklı çalışmaların ivme kazandığını gözler önüne sermektedir.

Alan yazın incelemesi sonucunda bu iki odağı bir arada ele alan oldukça az sayıda çalışma olması dikkat çekmiştir. Feminist çeviri çalışmaları çoğunlukla yan metinden ziyade metin içine odaklanmaktadır. Yan metinlerin araştırma nesnesi olduğu çalışmalar arasında ise kadın/feminist çevirmenin görünürlüğüne odaklanan az sayıda çalışma mevcuttur. Mevcut çalışmada, çalışmanın bütüncesini oluşturan çevirilerin içerdiği ön sözlerde feminist çevirmenin kullandığı çeviri stratejileri Massardier-Kenney'in "Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice" (1997) başlıklı makalesi temel alınarak betimleyici bir yaklaşımla irdelenecektir. Bu çalışma Massardier-Kenney (1997)'in makalesinde yer verdiği feminist çeviri stratejilerinin Türkçe çeviribilim literatürüne kazandırılması ve bu feminist çeviri stratejilerinin

metni oluşturan yan metinsel unsurlardan biri olan ön sözler üzerinde irdelemesi yönüyle önem arz etmektedir.

Sunulan amaç ve içerik doğrultusunda bu çalışmada öncelikle dünya ve Türk dizgesinde feminist hareket ile ilgili genel bir bilgi verilmekte ve Türk edebiyatında feminist söylemin gelişiminde çevirinin rolüne değinilmektedir. Daha sonra makalenin kuramsal çerçevesini oluşturan Massardier-Kenney'in önerdiği feminist çeviri stratejilerine yer verilmektedir. Makalenin sonunda, kadın çevirmenlerin kullandıkları feminist çeviri stratejileri benimsenen kuramsal çerçeve bağlamında *Kadınlık Durumu* (1985) ve *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998) çevirileri üzerinden irdelenmektedir.

1. Dünya ve Türk edebiyatında feminist hareket

Feminist hareket tarih boyunca benzer temellerde birleşen farklı tanımlarla varlığını sürdürmüştür. Bell Hooks; feminizmi cinsiyetçiliğe, cinsiyetçiliğe dayanan sömürü ve baskıya son vermeye çalışan bir hareket olarak tanımlar (Hooks, 2012:9). Öte yandan feminizmi, kadın ve erkeğin doğası gereği eşit değerde olduğu inancı olarak gören Freedman, "eşitlik"ten ziyade "eşit değer" ifadesini kullanmayı yeğler. Çünkü "eşitlik" ile erkeğin içinde bulunduğu ekonomik, politik ya da cinsiyete ilişkin konumunun, kadın için erişilmeye çalışılan bir standart olduğu yanlışlığı doğduğunu ifade eder (Freedman, 2002: 5).

Cinsiyetçi baskıları sona erdirip kadın ve erkeği eşit değerde görme inancı olarak tanımlanan feminizmin kökleri; 18. yy.'a, Fransız İhtilali sonrasına dayanmaktadır. Tarih boyunca farklı amaçlarla ortaya çıkan kadın hareketi birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga olarak sınıflandırılır. Susan Archer Mann ve Douglas J. Huffman "The Decentering of Second Wave Feminism and the Rise of the Third Wave" adlı eserlerinde, feminist dalgaların topluluğa dayanan feminist hareketleri tanımlamak için kullandığını öne sürer. Söz konusu dalgalardan önce ya da sonra da feminist hareket varlığını sürdürür. Ancak o dönemlerdeki feminist hareketler topluluğa dayanan sosyal hareketler değildir. Bu nedenle feminizm dalgaları, doğrudan feminizmin tarihini vermemekle birlikte feminizmin toplu bir hareket olarak görüldüğü tarihî dönemlere atıfta bulunur (Mann& Huffman, 2005: 58).

Birinci dalga feminist hareketin amacı, kadın ve erkekleri sosyal, ekonomik ve politik alanlarda eşit bir konuma getirmektir. 1800'lerde ortaya çıkan bu kadın hareketi kadınların eğitim, mülkiyet, oy kullanma hakları üzerinde durur (Richard, 2008: 7). Birinci feminist akımın eşitlikçi vurgusuna bir eleştiri olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1968 yılında yükselen ikinci dalga feminist hareket, kadının kadın olması nedeniyle yaşadığı baskı ve toplumdaki ikincil konumunu vurgulayarak bireyselden ziyade birlik ve dayanışma halindeki kadın hareketini ön plana çıkarır. Bu dönemde kadınlar arasında dayanışma ruhunu gözler önüne seren "kız kardeşlik" kavramı üzerinde durulur (Altuntaş, 2013: 350). 1990'ların başında ortaya çıkan üçüncü dalga feminist hareket ise ikinci dalgadaki "kız kardeşlik" kavramına tümüyle karşı çıkar. Onlara göre bu anlayış kadınlara genelleyici bir bakış açısıyla yaklaşır ve kadınların farklılıklarını göz ardı eder. Üçüncü feminist dalganın temelinde kadınların sorunlarına genelleyici değil özellikle ırk, sınıf, etnik bağlam ve cinsiyeti göz önünde bulunduran bireyselci bir yaklaşım hâkimdir (Donovan, 1997: 349). Bu dönemde kadın hareketlerinin belirli gruplara değil geniş bir alana yayılması talep edilir. Toplumun bilinç düzeyini artırarak toplumsal dönüşümü sağlayacak her türlü etkinliğin yaygınlaşması üzerinde durulur (Leslie & Drake, 1997).

Söz konusu feminist dönemlerin oluşumu ve şekillenmesinde feminist yazarlar ve söylemleri yadsınamaz bir öneme sahiptir. Feminist hareketin önemle üzerinde durduğu konulardan biri edebiyat

dünyasında kadın ve kadın söyleminin varlığı, kadınların edebiyat aracılığıyla sorunlarını dile getirip çözüm yolu sunmasıdır. Kadınların yaşadıkları mağduriyetleri büyük kitlelere aktarmada edebiyat önemli bir rol üstlenir. Bazı yazarlar, edebiyat aracılığıyla toplumda bir kadın söylemi oluşturmak ve kadınlık bilinci geliştirmek isterler (Şengül, 2016: 203).

Nitekim söz edilen amaç doğrultusunda kaleme alınan pek çok eser olsa da Mary Wollstonecraft'ın *A Vindication of Rights of Woman* (1792) adlı eseri hem feminist düşüncenin ilk eserlerinden olması hem de dönemin koşullarını yansıması açısından önem taşır. Wollstonecraft eserinde, kadının kendine yönelik aşağılayıcı düşüncesinin kadını erkek karşısında ikincil konuma ittiğini ifade eder. Öte yandan Simone de Beauvoir *The Second Sex* (1949) adlı eseri ve "kadın olunmaz kadın doğulur" sözüyle, Betty Friedan ise kadınlara atfedilen ev hanımı ve anne rolünün sürüklediği hayal kırıklığına değindiği *The Feminine Mystique* (1963) adlı eseriyle dönemin anlayışına ışık tutmuş ve kitleler üzerinde önemli etkide bulunmuşlardır.

Batı'da ortaya çıkan feminist hareketin Türkiye'deki temelleri 19. yy. Osmanlı'sına dayanır. Tanzimatın kabulüyle hız kazanan modernleşme hareketinin en önemli etkilerinden biri kadınların sosyal yaşantılarında olmuştur. Bu dönemde kadınların eğitimden uzak kalmalarının toplumun geri kalmasına sebep olduğu anlayışı ortaya çıkmıştır. Bunu aşmak için kadının bilinçlendirilmesini hedefleyen yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yayınlardan ilki Terakki gazetesinin eki olarak 1869 yılında yayımlanmaya başlayan Terakki-i Muhadderat dergisidir. Ancak bu derginin amacı feminist bir başkaldırıdan ziyade kadını anne ve eş olarak bilinçli bir hale getirmektir (Tunç Yaşar, 2008: 98). Kadınların hak arayışları II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan dernekler ve bu derneklerin yayınları ile gün yüzüne çıkar. Bir kadın hakları savunma derneği olan Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Derneği'nin yayın organı olan *Kadınlar Dünyası* dergisi yayımlanır. 1913'te yayımlanmaya başlayan derginin amacı; kadının sosyal hayattaki konumunu düzeltip değiştirmek, kadını iş hayatına dâhil ederek erkekler tarafından aşağı görünen konumunu değiştirmek, kadınlara eğitim hakkının verilmesi ve kadınlara yönelik ayrımcılığa son vermek olarak ifade edilebilir (Koç, 2016: 30). 1978 yılında yayın hayatına başlayan *Kadınca* dergisi önceki kadın dergilerinden farklı olmasıyla dikkatleri çekmiştir. Nitekim yayın yönetmenliğini üstlenen Duygu Asena'nın "Ve diyoruz ki... az kaldı... Devir değişiyor, günler eski günler, düşünceler eski düşünceler değil. Kadın ve erkeğin kafaca eşit olduğu ispatlanıyor... Yakında, nasıl 'erkekçe' deniyorsa, kuvvetle, üstüne basarak 'kadınca' da denecek. Böyle düşünmeyen azınlık, yalnız kalacak..." (Asena'dan akt. Karakuş, 2018) sözleri derginin farklı çizgisinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu farklı çizgi 1980'lerde hız kazanacak feminist hareket için de bir belirteç rolü üstlenir. Türkiye'de temellerini 19.yy. Osmanlı'sında atan feminist hareket 1980'lerde yaşanan siyasi dönüşümle birlikte farklı bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde daha özel konularla uğraşan ve bu konularda hak talep eden grupların sayısı hızla artmıştır. Politika üretmekten çok kendilerini ilgilendiren konularda hak talep eden sosyal gruplar arasında kadın grupları da yer almaktadır (Çaha, 1999: 217-218). Söz konusu kadın gruplarının hem kendi kaleme aldıkları eserler hem de Batılı feminist yazarlardan yaptıkları çeviriler aracılığıyla feminist söylemi Türk dizgesine kazandırma amacıyla oldukları söylenebilir.

2. Türk edebiyatında feminist söylemin gelişiminde çeviri

1980'lerden önce çeşitli kadın dergileri aracılığı ile sesini duyurmaya çalışan kadınlar 1980'lerde Batı'daki feminizmin önemli eserlerini Türk dizgesine kazandırmaları ile feminist söylemi geliştirmeye çalışırlar. Türkiye'de feminist söylemin gelişiminde önemli pay sahibi olan oluşumlardan biri ilk feminist kadın çeviri grubu Kadın Çevresi'dir. YAZKO'nun bir kadın dizisi çıkarma isteği ile Şirin Tekeli'ye yayın yönetmenliği teklif etmesi, bu grubun oluşumunda başlangıç noktası kabul edilebilir.

Şirin Tekeli, bu işi tek başına üstlenemeyeceğini düşünmesi üzerine konuyla ilgili kişilere başvurur ve 1983 yılında Şirin Tekeli, Gülnur Savran, Şule Aytaç, Feraye Tınç, Yaprak Zihnioğlu ve Günseli İnal'ın bir araya gelmesiyle Kadın Çevresi kurulumu (Mitchell, 1985 içinde Çevirenlerin Ön sözü, 7-17). İlk feminist kadın çeviri grubu Kadın Çevresi feminist klasiklerin Türkçeye kazandırılmasına öncülük ederek, feminist tartışma zeminlerinin inşasında rol oynamıştır (Tekeli, 2017). Kadın Çevresi çeviri grubu *Feminizm* (Andree Michel, 1984), *Evlilik Mahkûmları* (Lee Comer, 1984), *Kadınlık Durumu* (Juliet Mitchell, 1985), *Ben Bir Feministim* (Simone de Beauvoir, 1986), *Bağır Herkes Duysun* (haz. Banu Pakar, 1988) kitaplarını Türkiyedeki feminist dizgeye kolektif bir çabayla kazandırmıştır.

Seda Taş (2018) kolektif çeviri çalışmalarını incelediği “Kadın Çevirmenlerin Çeviri Grupları ve Kolektif Çeviri Çalışmaları Aracılığıyla Türkçede Feminist Kadın Yazarlar ve Eserleri” başlıklı makalesinde Kadın Çevresi yayınlarının ve çevirdikleri eserlerin kadın çevirmenlerin görünürlüğünü artırdığını ve feminist çeviri hareketinin oluşumunu tetiklediğini ifade eder. İlk feminist kadın çeviri grubu Kadın Çevresi'nin feminizmin köklerine inerek kadının sesini duyurduğu eserler feminist söylemi geliştirerek farklı yayınevlerinin de bu bağlamda yayınlar yapmasına öncülük eder. Bu dönemde, Payel ve Pencere yayınları Kate Millett, Simone de Beauvoir, Evelyn Reed, Juliet Mitchell gibi feminist hareket adına önemli eserler vermiş yazarların eserlerinin Türkçeye kazandırılmaları yönüyle ön plana çıkar.

De Lotbiniere Harwood'a göre feminist çevirmenin nihai hedefi kadını görünür kılmaktır (De Lotbiniere-Harwood 1991: 101). Türkiye'de feminist söylemin gelişiminde etkili olan bu eserlerin pek çoğunda da çevirmenlerin ön söz, sunuş yazısı, dipnot, çevirmenin notu gibi stratejiler kullanarak görünür olmayı hedefledikleri ve daha net bir biçimde geniş kitlelerce anlaşılacak istedikleri görülür (Göl, 2015: 15-16).

Okura çevirmen tarafından müdahale edilmiş izleniminden ziyade özgün metni okuyormuş izlenimi veren çeviriler, çevirmenin görünürlüğüne olumsuz etkide bulunur. Bunun aksine okuyucuların başka bir kültüre ait metnin ve metin yazarının çeviri aracılığıyla Türkçeye kazandırıldığının farkında olmaları çevirmenin görünürlüğünün artmasına destek olur (Taş, 2018: 114-115). Bu bağlamda çevirmenlerin kullandıkları çeviri stratejilerinin çevirmenin görünürlüğü açısından işlevsel bir role sahip olduğu ifade edilebilir. Bu araştırmada da çevirmenlerin kullandıkları çeviri stratejileri iki farklı eser üzerinden örneklendirilecektir.

3. Kuramsal çerçeve: Feminist çeviri stratejileri

Massardier-Kenney “Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice” (1997) başlıklı makalesinde “feminist”in tanımı ve feminist çeviri stratejileri üzerinde durur. Feminist ya da feminen sözcüklerinin yeniden tanımlanmasının, eyleycilerinin (yazar ya da çevirmen) kadın olduğu konusundaki odağını gözler önüne seren çeviri pratiklerinin oluşumunu desteklediğini ifade eder. Massardier-Kenney, kadının dil aracılığıyla görünür olma amacının çevirmen ya da yazarın kendi seçimleri doğrultusunda farklı stratejiler kullanmasıyla açığa çıktığını ifade eder (Massardier-Kenney, 1997: 56).

Massardier-Kenney, öncelikle von Flotow (1991) tarafından öne sürülen feminist çeviri stratejilerine bazı eleştiriler getirir. Flotow'un öne sürdüğü “Supplementing” [Tamamlama], “Prefacing” [Ön söz], “Footnoting” [Dipnot] ve “Hijacking” [Alıkoyma] stratejilerinin kendilerinin feminist olmadığı, feminist olmanın ortaya koyulma biçimleri olduğunu ifade eder. Tamamlama stratejisi aslında daha önceleri ortaya

koyulmuş olan “Compensating” [Telafi etme] stratejisi ile aynı anlamdadır (Massardier-Kenney, 1997: 57-58).

Delisle (1993) metin üzerindeki gönüllü eylemlerin feminist çevirmenlere özgü olmadığı, Orta Çağ çevirmenlerinin tipik bir özelliği olduğunu ifade eder. Burada feminist olan kaynak metinde yer alan ve çevirmen tarafından erek metne aktarılmasına karar verilen kadın bakış açısını vurgulamak amacıyla bu stratejinin kullanılmasındır (Delisle, 1993). Aynı gözlemler diğer iki strateji olan ön söz ve dipnot için de sürdürülebilir. Söz konusu iki strateji de feminist çeviriler dışında pek çok çeviride kullanılır. Ancak alkoyma stratejisi kasıtlı olarak hedef metni dişilleştirmek anlamı taşıdığından tümüyle feminist bir çeviri stratejisi olarak görülmektedir. Massardier-Kenney bu terimi kaynak metni kasıtlı bir dişilleştirme amacıyla rehin alıp fiziksel şiddet içeren bir tür dönüştürme etkinliği olması gerekçesiyle eleştirir. Böylesi bir terim feministin yalnızca çarpıtarak ya da zorbalık yaparak görünür olabileceği yanlısını doğurur ki bu feminist çevirmenlerin asıl hedeflerinden oldukça uzaktır (Massardier-Kenney, 1997: 57-58).

Massardier-Kenney, feministi dil aracılığıyla görünür kılmanın yeni stratejiler üretmekle değil ancak var olan çeviri stratejilerinin feminist çeviriye uyarlanmasıyla mümkün olabileceğini savunur. Kadının üretici pozisyonuna vurgu yaparak onu hem bir yazar hem de bir çevirmen olarak ele alır ve çeviri stratejilerini “Author-centered” [Yazar odaklı] ve “Translator-centered” [Çevirmen odaklı] olmak üzere ikiye ayırır (Massardier-Kenney, 1997: 58).

3.1. Yazar-odaklı çeviri stratejileri

Yazar-odaklı çeviri stratejilerinin çevirmenlerce kullanılmasının amacının, kaynak metni erek kültürde anlaşılır hale getirmek olduğu ifade edilir. Massardier-Kenney, söz konusu stratejileri “Recovery” [İyileştirme], “Commentary” [Açıklama] ve “Resistancy” [Direnme] olmak üzere üçe ayırır (Massardier-Kenney, 1997: 58).

3.1.1. İyileştirme: Kadın yazarların eserlerini ve kadını konu eden eserleri çevirerek dizgeyi zenginleştirme ve şekillendirme çabalarını ifade eder (Massardier-Kenney, 1997: 59). Tarihte belirli amaçlarla edebî kanon dışı bırakılmış eserlerin yeniden yayımlanmaları ve çevrilmeleri edebiyatta önemli bir etkiye sahip olabilir. Massardier-Kenney bu noktada Germaine de Stael ve George Sand örneklerini verir. Bu iki önemli yazarın eserlerinin göz ardı edilmeyip çevrilmeleriyle hem kadın yazını geleneğine hem de Fransız Romantizm ve İdealizm akımlarına değerli katkılarda bulunulmuştur (Massardier-Kenney, 1997: 59).

3.1.2. Açıklama: Kadının önemini açık bir şekilde ortaya koymak adına çeviride bir üst söylem oluşturmayı ifade eder. Venuti (1992) çevirmenlerin kendilerini görünür kılmak amacıyla çevirdikleri eserlere ön söz, son söz eklediklerinin üzerinde durur. Ve bu ön söz, son sözlerde çevirmenler yalnızca çeviri kararlarına değil erek metne kazandırdıkları kaynak metin yazarının önemine de değinmektedirler. Bu tür bir üst söylem okuyucuya çevirinin çevrilen yazar için yetki alanı oluşturan bir etkinlik olduğunu, çevirmenin ise bu etkinlikte yazarın kendine has imajını tanıtmaya ve pazarlamaktan sorumlu bir eleştirmen olduğunu hatırlatır. Öte yandan bu tür bir üst söylem kaynak metin ile erek metni birbirine daha yakın bir konuma getirir (Venuti, 1992). Ancak Spivak (1992) yazar ve çevirmen arasında oluşan feminist bağların kaynak ve erek metin arasındaki kültürel farklılıkları yok etmemesi gerektiğinin altını çizer.

3.1.3. Direnme: Venuti (1992, 1995), bu terim ile çeviriyi dilde yabancılaştırıcı bir etki yaratarak ve akıcılığa karşı durarak görünür hale getirmeyi ifade eder. Bu stratejinin çoğunlukla kendi dillerinin edebî ve dilbilgisel geleneklerini zorlayan modernist ve postmodernist kaynak metinlere uygulanabileceği ifade edilir (Venuti, 1992). Massardier-Kenney, bu amacın feminist çevirinin amacı ile benzer olması nedeniyle söz konusu stratejinin feminist çeviriye de kolaylıkla uygulanabileceğinin altını çizer.

Özellikle eril/dişil farkı olan dillerde kendi dilinin normlarını yıkarak deneysel bir çalışma sunan ve yeni bir dilbilgisel yapı oluşturan yazarların çevirilerinde sıklıkla kullanılabilir bir stratejidir. Ancak Massardier-Kenney bu stratejinin yalnızca cinsiyeti ön plana çıkararak biçimsel yenilikler yaratan metinler için değil bu özelliklerin yer olmadığı metinlere de uyarlanması gerektiğini ifade eder. Bu noktada çeviriyi çevreleyen konular metnin bir parçası haline gelir ve onun direnç gösteren haline katkıda bulunur (Massardier-Kenney, 1997: 60-61).

Ayrıca Massardier-Kenney, Appiah tarafından ortaya konan “thick translation” kavramının da feminist çeviri bağlamında verimli olabileceğini savunur. Appiah (1993) “thick translation” terimiyle metni zengin bir kültürel ve dilsel bağlama oturtmak için ek açıklamalar ve sözlükler içeren bir çeviri etkinliği üzerinde durur (1993:817). Bunun Appiah tarafından öne sürülme nedeni farklı kültürler için özellikleri diğer kültürlerde tanınır hale getirmektir. Bu strateji çevirmene edebî üretimde feminist’in önemine dikkat çekmesine imkân sağlaması bağlamında önem taşır. Başka bir kültüre ait feminist yazarın o kültüre özgü kullandığı sözcük, deyiş ve ifadeleri çevirmenin ek açıklamalar ya da sözlükçeler ekleyerek erek metne kazandırması bu strateji bağlamında ele alınabilir (Massardier-Kenney, 1997: 61-62).

3.2. Çevirmen-odaklı stratejiler

Massardier-Kenney çevirmen-odaklı stratejilerin çevirmenlerce kullanım amacının çevirmeni görünür kılmak olduğunu ifade eder ve söz konusu stratejileri “Commentary” [Açıklama], “Parallel Texts” [Paralel Metinler] ve “Collaboration” [İş birliği] olmak üzere üçe ayırır (Massardier-Kenney, 1997: 62-63).

3.2.1. Açıklama: Temelde daha önce yazar-odaklı stratejiler altında bahsedilen ile aynıdır. Ancak burada farklı bir amaca hizmet eder. Eğer oluşturulan üst söylem kaynak metnin farklılıklarını koruyarak erek metni erek dizgeye yaklaştırmayı hedefliyorsa, bu üst söylem hem çevirmenin performansını etkileyen faktörleri tanıtmalı hem de çevirmenin çeviriyi yapmaktaki amacını ortaya koymalıdır. Başka bir ifade ile çevirmenin onu söz konusu çeviriye teşvik eden nedenleri ve bu nedenlerin çeviri metni ne şekilde etkilediğini ifade etmesi gerekliliğini gösterir (Massardier-Kenney, 1997: 63).

3.2.2. Paralel Metinler: Kaynak metin ile benzer doğrultuda üretilmiş erek metinleri ifade eder. Aslında edebiyattaki kullanımında pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Ancak Massardier-Kenney makalesinde bir sınırlandırmaya giderek paralel metni kaynak metin ile benzer doğrultuda erek dilde üretilen metin ya da kaynak metin ile aynı türe ait metin olarak tanımlamaktadır. Çeviribilimde paralel metinler genel olarak özel alan çevirileri ile ilgili görülse de edebî metinler de özel bir tür, dönem ya da biçim içermeleri bağlamında özel alan metni olarak görülebilir (Massardier-Kenney, 1997: 64).

De Lotbiniere-Hardwood’a göre feminist metinlerarası bilgiye sahip olmak; feminist yazarları çevirmek ve feminist bir dil ile metinleri yeniden yazmak için olmazsa olmazdır (1991: 126). Massardier-Kenney,

kadın yazarları çevirebilmek için erek dildeki kadın yazarlar hakkında bilgi sahibi olmanın öneminden söz eder. Aynı sınıf ve ırk gibi, cinsiyet de insanoğlunun kültürel üretiminde etkisi olan bir faktördür. Bu nedenle cinsiyet temelli paralel metinlerin seçimi feminist çeviriyi etkileyebilecek faktörlerden biri olarak görülür (Massardier-Kenney, 1994: 64).

3.2.3. İş birliği: Birden fazla çevirmenin aynı metin üzerinde birlikte çalışmasını ya da çevirmenin kaynak metin yazarıyla birlikte çalışmasını ifade eder. Diğer çevirmenler ile iş birliği yapılması metinde gizli anlamın devamlı olarak üzerinde tartışılabilir olduğunun bir göstergesidir. Çünkü bir metin üzerinde ortak çalışan çevirmenler aynı metne ilişkin yorumlarını paylaşırlar. Feminist kaygı güden pek çok metnin iş birliği ile çevrilmesi dikkat çeken konulardan biridir. Massardier-Kenney'e göre söz konusu iş birliğinin çokça tercih edilme nedeni, eyleyicilerin söylem aracılığıyla cinsiyeti nasıl şekillendirdiklerini anlamaya yönelik bir ilgi ve yazar/çevirmen, yazar/okuyucu, çevirmen/bilim insanı ve çeviride feminist yaklaşımı tanımlamak için kullanılabilir kaynak/erek metin arasında kesin bir ayırım çizmekten kaçınma isteğiyle ilişkilidir (Massardier-Kenney, 1997: 64-65).

4. Yan metinler üzerinden çeviri stratejilerinin incelenmesi: *Kadınlık Durumu* (1985) - *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998)

Massardier-Kenney (1997), feminist çevirmenin görünür olabilmek amacıyla çeşitli çeviri stratejileri kullandığının üzerinde durur. Bu çalışmada *Women's Estate* (1971) adlı eserin Türkçe çevirisi *Kadınlık Durumu* (1985)'nda kullanılan çeviri stratejileri ile *The Rights and Wrongs of Women* (1976) adlı eserin Türkçe çevirisi *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998)'te kullanılan çeviri stratejileri Massardier-Kenney (1997) 'in ortaya koyduğu feminist çeviri stratejileri bağlamında yan metinler üzerinden betimleyici bir yaklaşımla irdelenecektir.

Juliet Mitchell'in *Women's Estate* (1971) adlı eseri Gülseli İnal, Gülnur Savran, Şirin Tekeli, Feraye Tınç, Şule Torun, Yaprak Zihniolu'nun kolektif çevirisiyle, bir diğer ifadeyle Kadın Çevresi isimli kolektif çeviri grubunun çabalarıyla, 1985 yılında *Kadınlık Durumu* adıyla Kadın Çevresi Yayınları tarafından yayımlanmıştır. İngiliz feminist yazar Juliet Mitchell, *Women's Estate* (1971) adlı eserinde farklı ülkelerdeki feminist hareketin tarihine yer vererek farklı toplumsal ve tarihsel bağlamlarda ortaya çıkan kadın hareketini inceler.

Çalışmanın bir diğer araştırma nesnesi olan *The Rights and Wrongs of Women* (1976) adlı eser ise Juliet Mitchell ve Ann Oakley tarafından kadını konu eden denemelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Söz konusu eser Türkçede ilk olarak 1984 yılında Fatmagül Bertay çevirisiyle *Kadın ve Eşitlik* adıyla Kaynak Yayınları tarafından, 1992 ve 1998 yıllarında ise yine aynı adla Pencere Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Mitchell ve Oakley söz konusu eseri derleme nedenlerinin kadınların durumunu konu eden farklı akademik disiplinlerin bakış açısıyla yazılmış özgün denemeleri bir araya getirmek olduğunu ifade eder. Kitapta kadın sendikacılarından, burjuva feministlerine, evcillik ideolojisinin tarihinden, Çinli kadınların kurtuluşuna kadını temel alan pek çok farklı konuda makaleye erişmek mümkündür (Mitchell& Oakley, 1976).

4.1. *Kadınlık Durumu* (1985)

Feminist çeviri stratejilerinin yan metinler üzerinden ele alındığı bu çalışmanın ilk araştırma nesnesi olarak *Women's Estate* (1971) adlı eserin *Kadınlık Durumu*(1985) adlı çevirisi seçilmiştir. Söz konusu

eserin seçilme nedeni hem çevirmenlerin 10 sayfalık kapsamlı bir ön söz ile eserin çeviri öyküsüne yer vermeleri hem de bu ön sözde kendilerini net bir şekilde “feminist” olarak nitelendirmeleridir.

Massardier-Kenney, ‘feminist’ sözcüğünün karmaşık bir tanımı olduğuna değinir. Bu sözcüğün yeniden tanımlanarak ve özenli kullanılarak eyleyicisi (yazarı ya da çevirmeni) kadın olan çeviri pratikleri için kullanılabilirliğini ifade eder (Massardier-Kenney,1997: 56). *Kadınlık Durumu* çevirmenleri yazdıkları “Çevirenlerin Ön sözü”nde “feminist” oldukları vurgusuna pek çok yerde yer verirler:

Ben şunu çok iyi hatırlıyorum. Feminizm diyorsak, kendimize feminist diyorsak, biz bu noktaya nasıl gelmiştik! Herkes kendini bu noktaya getiren neyse onu anlatsın dedik (Kadın Çevresi, 1985: 10).

Ama biz feminist olduğumuz için bilinç yükseltmeye girelim diye yapmacık bir tavır içinde değildik (Kadın Çevresi, 1985: 12).

Feminist olduklarının altını çizen Kadınlık Durumu çevirmenleri Massardier-Kenney ile benzer doğrultuda feminizmin tanımı ve bu tanımın karmaşıklığı üzerinde durur. Çevirmenler, kendilerini feminist olarak tanımlamaktadır ama özünde “Feminizm nedir?” sorusuna net bir cevapları olmadığını da dile getirerek feminizm konusunda kendi tutum ve anlayışlarını ortaya koyarlar:

[...] Feminist ama ne? Ben kendi adıma şöyle konuşabilirim. Bir kitap yazmışım kadın üzerine, ama orada feminist bir perspektif yoktu, belki gizil olarak vardı [...] ‘Ama ne’ sorusuna, Şirin’in sorusuna çok net bir cevabımız yoktu. Feminizm diyorduk, kadın açısından diyorduk, feminizmden ne anladığımızı tam olarak bilmiyorduk (Kadın Çevresi, 1985: 9).

Women’s Estate (1971)’in Türk erek dizgesine kazandırıldığı 80’ler Türkiye’de feminist söylemin farklı bir ivme kazandığı yıllardır. Yeni bir feminist söylem oluşturmaya çalışan ilk kadın çeviri grubu Kadın Çevresi’nin seçtikleri eserlerin önemini ve bu eserleri seçmelerini şu sözlerle dile getirir:

Kadınlara yönelik bir yığın yayın vardı ortalıkta, biz onlardan yapmayacaktık [...] Kadın eziliyordu ve bu tür yayınlar da kadının ezilişini sürdürmeye yarıyordu. Bizimki farklı olacaktı. Adı konmuştu onun: Feminist bir perspektif [...] Juliet Mitchell çok cazipti. Yeni feminist hareketin oluşumunun tarihini veriyordu, nedenlerini kısmen açıklıyordu. Sonunda da kendisine göre bir feminizm tanımına varıyordu (Kadın Çevresi, 1985: 9).

Kadın Çevresi çeviri grubu, bu ifadeleriyle erek dizgeyi zenginleştirme ve şekillendirme amacıyla olduklarını açık bir şekilde dile getirerek Massardier-Kenney’in feminist çeviride başvurulan yazar-odaklı stratejiler altında önerdiği “iyileştirme” stratejisini kullandıklarını gözler önüne sermektedir.

İş birliği yapılarak çevrilen *Kadınlık Durumu (1985)*’nin girişinde “Çevirenlerin Ön sözü” ne yer verilmiştir. Bu 10 sayfalık kapsamlı ön söz, eserin çevirmenleri tarafından sohbet havası içinde kaleme alınmıştır. Çevirmenler ön sözde; ön söz yazma amaçlarına şu sözlerle değinirler:

Bu ön söz, *Women Estate*’in Türkçeye çevrilmiş öyküsünü anlatmayı amaçlıyor. Bu tarihçeyi yeniden kurabilmek için, üç yıl öncesine dönmeyi ve o dönemde oluşturduğumuz çeviri grubuyla ilgili düşüncelerimizi, duygularımızı hem birbirimize hem sizlere aktarmayı denedik (Kadın Çevresi, 1985: 7).

Massardier-Kenney, çevirmenin görünür olmak amacıyla kaleme aldığı ön sözü hem yazar odaklı hem de çevirmen odaklı çeviri stratejileri altında “Commentary” [Açıklama] başlığıyla ele almıştır. Çevirmen-odaklı açıklama stratejisini kullanan çevirmen, erek metni erek dizgeye yaklaştırmayı hedefler (Massardier-Kenney, 1997: 63). Çevirmenlerin, bu ön sözü eserin Türkçeye çevrilmiş öyküsünü anlatmak amacıyla kaleme aldıklarını dile getirmeleri, kaynak metinden ziyade erek metni ön plana aldıklarının ve okuru erek metnin oluşum süreciyle ilgili bilgilendirerek erek metne yaklaştırmayı

amaçladıklarının bir göstergesidir. Dolayısıyla *Kadınlık Durumu* (1985) çevirmenlerinin çevirmen-odaklı açıklama stratejisine başvurdukları sonucuna ulaşılabilir. Çevirmenlerin, Ön söz'de bu çeviri grubunun oluşum hikâyesine de değinmeleri “görünür” olma amaçlarının önemli bir göstergesi olarak düşünülebilir.

“Kadın Çevresi” 1982 yılında çok sayıda kadının bir araya gelmesiyle oluşmuş Türkiye'deki ilk kadın çeviri grubudur. Grubun ortak çabasıyla çevrilen *Women Estate* (1971) eserinin Türkçe çevirisi *Kadınlık Durumu* (1985) Kadın Çevresi yayınlarının ikinci çevirisi olarak yayımlanmıştır. Söz konusu eser bu kolektif çabanın oluşumunda özel bir öneme sahiptir:

Women Estate'in çevirisi Kadın Çevresi'nin oluşmasına yol açan gelişmelerin bir halkası. Bu yüzden de yayımlanması hepimiz için özel bir anlam taşıyor (Kadın Çevresi, 1985: 7).

Kadınlık Durumu'nun çevirisinde kullanılan iş birliği stratejisi kitabın kapak sayfasında yer alan çok sayıdaki kadın çevirmen adıyla kendini göstermektedir. *Kadınlık Durumu*'nun çevirisiyle bir araya gelen çevirmenler kitabın seçiminden çevirinin tamamlanmasına kadar tüm süreçte iş birliği içinde çalışırlar. Bu çeviri sürecinde yapılacak iş birliğinin nasıl olacağıyla ilgili ortak kararlar alındığı şu sözlerle ifade edilir:

Tam çeviriye başlamıştık, bazı işleri bölüştük, aramızda iş bölümü yaptık. Birisi çevirip diğeri redaksiyonunu yapacaktı. Şule hemen itiraz etti; bu feministlerin en karşı olduğu şeydir, dedi. İş bölümü olmaz dedi. Rotasyon olur, ya da herkes aynı işi yapar ortaya koyar demmişti (Kadın Çevresi, 1985:12).

Yapılacak iş birliğinin nasıl olacağına karar veren bir grup kadın, çeviri sürecinde birlikte ilerlemeye karar verir ve işe ortak bir terminoloji belirlemekle başlar:

Belli bir terminoloji belirlemeye, kavramların Türkçe karşılıklarını bulmaya çalışıyorduk. Ama, işin tuhafı hiçbirimiz nasıl bir Türkçe kullanacağımızı belirlememiştik. Oysa çeviri her şeyden önce bir dil meselesiydi (Kadın Çevresi, 1985: 15).

Yapılan tüm bu kolektif çalışma, Massardier-Kenney'in de söz ettiği üzere feminist çeviride sıklıkla başvurulan çevirmen odaklı bir strateji olan “iş birliği”nin açık bir göstergesidir. Bu inceleme nesnesinde “iş birliği” çevirmen ve yazar arasında değil birden fazla kadın çevirmenin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Massardier-Kenney'e göre, feminist çeviride “iş birliği”; çevirmenlerin aynı metin üzerindeki yorumlarını sürekli olarak karşılaştırmaları nedeniyle anlam üzerinde durmaksızın fikir alışverişinde bulunulması gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Massardier-Kenney, 1997: 65). Nitekim bu inceleme nesnesinde de “iş bölümü” değil “iş birliği” yapılmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda aynı anda aynı iş üzerine düşünülerek anlam oluşumu fikir alışverişiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda Kadın Çevresi çeviri grubunun *Kadınlık Durumu*'nun çeviri öyküsünü amaçlamayı hedefledikleri ön sözde kendilerini açıkça feminist olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Söz konusu çeviri grubu hem kadını konu edinen bir eseri çevirmeyi tercih etmeleriyle hem de bu tür bir eserin feminist harekete farklı bir kazanım sağlayacağını belirtmeleriyle Massardier- Kenney'in iyileştirme stratejisi taraftarı olduklarını göstermektedirler. Bunun yanı sıra feministlik iddiasına sahip 6 kadının bir araya gelip kolektif bir çabayla kadını konu edinen bir eseri çevirmesi feminist çeviri stratejilerinden iş birliğinin açık bir örneğidir. Söz konusu eserin çeviri öyküsünü anlattıkları ön söz ise erek metni erek okura yaklaştırma amacı taşıdığından çevirmen odaklı açıklama stratejisiyle örtüşmektedir. Bu saptamalardan da görülebildiği üzere çeviri grubu farklı türde feminist çeviri stratejilerine başvurarak görünürlüklerini ortaya koymuştur.

4.2. Kadın ve Eşitlik (1984)

Çalışmanın ikinci araştırma nesnesi feminist hareketin oluşum ve gelişiminde önemli katkıları olan pek çok ismin makalelerini içeren *The Rights and Wrongs of Women* (1976) adlı eserin *Kadın ve Eşitlik* (1984) adlı çevirisidir. Bu eserin araştırma nesnesi olarak seçiminde de ilk araştırma nesnesinde olduğu gibi içerdiği çevirmen ön sözü ve çevirmenin feminizm ile ilişkisini ortaya koyması etkili olmuştur.

Kadın ve Eşitlik eserinin çevirmeni Fatmagül Bertkay, gerek kendi kaleme aldığı eserleri (Bkz. *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak*, 1992, *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın*, 1996, *Women and Religion- A Comparative Study*, 1998), gerek çevirmek üzere seçtiği eser (*Kadın ve Eşitlik*, Ann Oakley, Juliett Mitchell, 1984) ve yayıma hazırladığı eserler (Bkz. *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, Caroline Ramazonoğlu, 1998, *Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Kadının Durumu: Başarılar, Sorunlar ve Umutlar*, 2004) ile kendini feminist olarak tanımlayan bir çevirmen, yazar ve akademisyen olarak görülmektedir. *Kadın ve Eşitlik* adlı eserin ön sözünde yer alan şu ifadeleriyle feminizm ile olan ilişkisini gözler önüne serer:

Feminist teoriyi öğrenme sürecinin henüz başındaydım ve her şey bana çok çarpıcı geliyordu. O zamandan bu yana hem feminist teorinin kapsamı çok genişledi ve derinleşti, hem de benim kavrayışım önemli değişiklikler geçirdi. (Berkay, 1998: 7)

Kadın ve Eşitlik eserinin birinci baskısında “Türkçeye Çevirenin Notu” başlıklı bir çevirmen ön sözü yer almaktadır. Pencere yayınları tarafından yapılan 1992 ve 1998 yıllarındaki ikinci ve üçüncü baskısına, çeviren ve yayına hazırlayan Fatmagül Bertkay tarafından “İkinci Baskıya Ön söz” yazısı eklenmiştir.

Berkay, “Türkçeye Çevirenin Notu” başlıklı ön sözünde kitabın adına yönelik çeviri kararına, kaynak metinde yer alan bazı denemelere erek metinde yer vermeme nedenine ve kaynak metne ilişkin bazı öznel değerlendirmelere yer vermiştir. “İkinci Baskıya Ön söz” yazısı ise çevirmenin feminizm ile ilişkisini ve erek metne dâhil edilen denemelerin içerikleri ile ilgili bilgi içerir.

Yazdığı, çevirdiği ya da yayıma hazırladığı eserlerden de görüldüğü üzere Berkay’ın; Türkiyedeki feminist söylemi geliştirme amacıyla olan bir çevirmen ve yazar olduğu söylenebilir. Nitekim *Kadın ve Eşitlik* adlı eserin “Türkçeye Çevirenin Notu” başlıklı ön sözünde yer alan şu ifadeleriyle erek dizgeye bu tür yazar ve kitapların aktarılmasına verdiği önemi gözler önüne serer.

Kadın sorununun çoktan tanımlanıp en azından teoride çözülmüş olduğu kanısının yaygın bulunduğu bir ortamda, sorgulayıcı bir bakış açısı taşıyan kitapların yayınlanmasının çok yararlı olduğu kanısındayım. Umarım kitabı okuyanlar da bu kanıyı paylaşır (Berkay, 1984: 10).

Massardier-Kenney; kadın yazarlara ait ya da kadını konu edinen, uzun yıllar boyunca dizge dışında bırakılmış ya da göz ardı edilmiş eserlerin çeviri aracılığıyla dizgeye kazandırılmalarını “recovery” [iyileştirme] stratejisi olarak adlandırır (Massardier-Kenney, 1997: 59). Berkay’ın kadın hareketini tarihsel ve politik alt yapısıyla eleştirel bir yaklaşımla ele alan bu eseri çevirmek üzere seçmesi başlı başına “iyileştirme” stratejisine başvurduğunun bir göstergesidir. Bunun yanı sıra Berkay, kaleme aldığı ön sözde bu tür sorgulayıcı eserlerin dizgeye kazandırılmasını ne denli yararlı bulduğunu dile getirmiş ve iyileştirme stratejisinin bir taraftarı olduğunu gözler önüne sermiştir.

Berkay’ın çevirisinde Massardier-Kenney’in hem yazar odaklı hem de çevirmen odaklı “Açıklama” stratejisinin kullanıldığı, oluşturduğu üst söylemlerde gözlenebilmektedir. Massardier-Kenney; çevirmenin çevirmen odaklı üst söylemi kendini görünür kılmak amacıyla, yazar odaklı üst söylemi ise

kaynak metni anlaşılır hale getirmek amacıyla kaleme aldığını belirtir (Massardier-Kenney, 1997: 60-63). Berktaş'ın çevirmen olarak görünür olma amacı, "Türkçeye Çevirenin Notu" bölümündeki şu ifadelerinden izlenebilir:

Elinizdeki kitabın özgün adı, *The Rights and Wrongs of Women* idi. İngilizce'de bu hem "Kadınların Hakları ve Uğradığı Haksızlıklar" anlamına, hem de "Kadınların Doğruları ve Yanlıları" anlamına gelebiliyor. Üstelik her iki halde de bu cümle, Türkçeye çevrildiğinde bir kitap adı olarak uzun oluyordu; bu nedenle kitaba, içindeki bir diğer makalenin adını, aynı derecede incelikli olmasa bile, vermeyi yeğ tuttum (Berktaş, 1984: 9).

Berktaş, eser adının erek dilde oluşturabileceği etkiyi göz önünde bulundurarak kitaba kendi seçtiği ismi vermeyi uygun gördüğünü ifade eder ve bunu kaleme aldığı ön sözde belirterek Massardier-Kenney'in çevirmen odaklı açıklama stratejisini kullandığını gösterir. Kadın hareketinin gelişiminde büyük katkıya sahip pek çok ismin makalesini barındıran bu eserin adının erek dilde tümüyle değiştirilmesi, çevirmenin çevirisi üzerinde ne denli söz sahibi olduğunu gözler önüne serer. Feminist alan yazına hakim bir okuyucu açısından değerlendirildiğinde bu değişiklik, çevirmenin görünürlüğünü artıran bir durumdur.

Berktaş'ın bir çevirmen olarak aldığı önemli kararlardan bir diğeri de kaynak metinde yer alan bazı denemeleri erek metne dâhil etmemektir. Çevirmen kaynak metindeki 12 makaleden yalnızca 6'sını Türkçeye çevirmiştir. Bunun nedenini şu sözlerle ifade eder:

Ayrıca, kitabın fazla hacimli olmaması için, özgün baskıdaki 12 makaleden 6'sıyla yetindim. Bu seçimde, Türk okuyucusuna daha ilginç ve anlamlı gelebilecekleri ayırmak kaygısının yanı sıra, kendi zihinsel eğilimlerimin de rol aldığını söylemeliyim (Berktaş, 1984: 9).

Bu açıklamadan da anlaşılabilir üzere, çevirmen kitabın erek dildeki adının yanı sıra erek dilde içereceği bölümler üzerinde de karar verici rol oynayarak görünürlüğünü gözler önüne sermiştir. Bölümleri seçerken hem erek kitle özelliklerini dikkate aldığını hem de bireysel eğilimlerinin etkili olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla okuru yazara yaklaştırmayı amaçlamasıyla yazar odaklı, kendi zihinsel eğilimleri doğrultusunda tercihte bulunmasıyla ise çevirmen odaklı açıklama stratejisine başvurduğu söylenebilir.

Berktaş'ın açıklama stratejisine başvurduğu bir diğer örnek "İkinci Baskıya Ön söz" bölümünde görülür. Bu örnekte çevirmenin yazar-odaklı açıklama stratejisini benimsediği gözlenir. Söz konusu bölümde Berktaş, çevirisinde yer verdiği denemelerin içerikleri ile ilgili bilgi vererek, kaynak metnin yazarını erek metin okuyucusuna yaklaştırır ve bunu yaparken yine görünür bir çevirmen olarak öznel düşüncelerine yer vermekten kaçınmaz:

Kitaptaki en uzun yazı olan "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar", bugünkü kadın hareketi açısından önemlerini koruyan üç yazarı, Mary Woolstonecraft, Harriet Martineau ve Simon de Beauvoir'ı ele alıyor ve bence bu, derlemenin en önemli makalesi [...] (Berktaş, 1998: 8-9)

Kitabın birinci ve ikinci baskısı 256 sayfa iken, Pencere yayınları tarafından yapılan üçüncü baskının 194 sayfa olduğu dikkat çekmektedir. İçerik incelendiğinde üçüncü baskıda birinci ve ikinci baskıda yer alan üç denemeye yer verilmediği görülür. Ancak çevirmenin buna ilişkin herhangi bir ifadesi olmaması nedeniyle bu kararın çevirmene mi yoksa yayıncıya mı ait bir karar olduğuna yönelik kesin bir yargıya varılamamaktadır.

Yapılan inceleme neticesinde Berktaş'ın çevirdiği eserin ön sözünde feminizm ile ilişkisini ortaya koyduğu görülmektedir. İncelenen örneklerde Berktaş'ın, Massardier-Kenney (1997)'in ortaya koyduğu

feminist çeviri stratejilerinden iyileştirme, yazar-odaklı açılma ve çevirmen-odaklı açılma stratejilerine başvurduğu görülmüştür. Çevirmenin hem kadını konu edinen bir eseri çevirmesi hem de bu tür eserlerin dizgeye kazandırılmasının yararından söz etmesi iyileştirme stratejisine başvurduğunu göstermektedir. Öte yandan eserin adında ve içereceği bölümlerde dış aktörlerin etkisi dışında kendi kararıyla değişikliğe gitmesi çevirmen odaklı açılma stratejisi ile örtüşürken bölümlerin seçiminde erek kitle farkındalıklarını dikkate aldığını belirtmesi ve makalelerin yazar ve içerikleriyle ilgili bilgi sunarak yazarı erek kitleye yaklaştırması yazar-odaklı açılma stratejisine de başvurduğunu gösterir.

5. Sonuç gözlemleri

Feminist söylemin Türk dizgesine ulaşması ve gelişmesinde çevirinin aracılığının etkili olduğu düşünölmektedir. Bu çalışmada *Women's Estate* (1971) adlı eserin Türkçe çevirisi *Kadınlık Durumu* (1985) ile *The Rights and Wrongs of Women* (1976) adlı eserin Türkçe çevirisi *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998) içerdikleri yan metinler odağında betimleyici bir şekilde ele alınmıştır. Yapılan betimleyici irdelemede Massardier-Kenney'in "Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice" (1997) başlıklı makalesinde ortaya koyulan feminist çeviri stratejileri temel alınmıştır.

Feminist söylemin biçim değiştirerek hız kazandığı bir dönemde Türk dizgesine kazandırılan *Kadınlık Durumu* (1985) ve *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998); kapsamı ile kadını ön plana çıkarırken her iki eserin çevirmenlerinin de uyguladıkları çeviri stratejileri bağlamında görünür çevirmen olarak ön plana çıkmayı yeğledikleri iddia edilebilir. Massardier-Kenney'in de belirttiği üzere feminist çevirmenler kendilerini görünür kılmak adına çeviride bazı stratejiler uygularlar. Bu araştırmanın nesnesi olan *Kadınlık Durumu* (1985) ve *Kadın ve Eşitlik* (1984, 1992, 1998) eserlerinde çevirmenlerin feminist çeviri stratejilerinden açılma (yazar ve çevirmen odaklı), iyileştirme ve iş birliği stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Erişilen bulgular ışığında feminist çevirmenin gerek kullandığı stratejiler gerekse kendi öznel fikirlerine yer vererek "görünür çevirmen" olma amacına ulaştığı ifade edilebilir. Söz konusu iki eserin feminizmi bir kadın kurtuluş hareketi bağlamında farklı toplumsal çevrelerde ele alması yönüyle erek dizgeye kazandırılmasının erek dizgede oluşturulmaya çalışılan yeni söylemin ve farklı çözüm arayışlarının bir göstergesi olduğu düşünölebilir. Bu eserlerin çevirmek üzere seçiminin ve çevirmenlerinin "feminist" çevirmen olarak görünürlüğünün hem Türkiyedeki feminist çeviri dinamiklerini ortaya koyabilmek hem de bu çeviri dinamiklerinde tarihte hangi stratejilerin kullanıldığını görebilmek adına önem taşıdığı düşünölmektedir.

Sonuç olarak, feminist söylemin gelişim aşamasında erek dizgeye kazandırılan bu eserlerin hem konusu hem de uygulanan çeviri stratejileri bağlamında günümüzde çevrilecek eserlere örnek olacağı söylenebilir. Mevcut çalışmada feminist çeviri stratejileri yan metinler üzerinden irdelenmiştir. Bir yan metin olan ön sözlerin çeviri gerçekliğine ışık tutmakta oldukça önemli olduğu düşünölmektedir. Alan yazın incelendiğinde feminist çeviri ve yan metin incelemelerini odağına alan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmayla alanda yer alan bu boşluğun doldurulmasının amaçlandığı ve feminist çeviri kuramı ile feminist çeviri uygulamalarına katkı sağlanmasının hedeflediği söylenebilir. Yan metinler aracılığıyla edinilen bulguların desteklenmesi amacıyla metin içinde yer alan feminist çeviri stratejilerinin incelenmesi farklı bir çalışmanın konusu olabilir. Bu alanda yapılacak çalışmaların feminist çeviri kuramı ve feminist çeviri pratiğinin yanı sıra feminist hareketin gelişip yayılmasına da katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Kaynakça

- Altuntaş, N. (2012). *Feminen İslam, Küresel Çağda Alternatif Bir Kadın Kimliği İnşası*. Ankara: Orion.
- Ak, E. (2017). Doğu-batı ekseninde feminist çeviri. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Aktener, I. (2019). A case study of translator's preface in Yok Edici. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 439-453.
- Appiah, K. A. (1993). Thick Translation, *Callaloo*, 16 (4), 808-19.
- Bozkurt, S. (2014). Touched translations in Turkey: A Feminist translation approach. *Moment Journal*, 1(1), 104-124.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Canlı, G. & Karadağ, A. B. (2019). William Faulkner'in Sanctuary romanının Türkçede nasıl adlandırıldığı üzerine betimleyici bir çalışma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 14: 454-468.
- De Lotbiniere-Harwood, S. (1991). *The Body Bilingual. Translation as a Rewriting in the Feminine*, Quebec: Les éditions du remue-ménage/ Women's Press.
- Delabastita, D. (Ed.). (1993). *European Shakespeares. Translating Shakespeare in the Romantic Age: Selected papers from the conference on Shakespeare Translation in the Romantic Age, Antwerp, 1990*. John Benjamins Publishing.
- Delisle, J. (1993). Traducteurs médiévaux, traductrices féministes: une même éthique de la traduction?. *TTR*, 6(1), 203-230.
- Ergün, E. (2017). Translational beginnings and origin/izing stories: (Re)writing the history of the contemporary feminist movement in Turkey. In L. von Flotow, & F. Farahzad (Eds.). *Translatingwomen: Different voices and new horizons* (pp. 41-55). New York: Routledge.
- Ergün, E. (2013a). Feminist translation and feminist socio-linguistics in dialogue: A multi-layered analysis of linguistic gender constructions in and across English and Turkish. *Gender and Language*, 7(1), 13-33.
- Ergün, E. (2013b). Reconfiguring translation as intellectual activism: The Turkish feminist remaking of virgin: The untouched history. *Trans-Scripts* 3, 264-289.
- Ergün, E. (2010). Bridging across feminist translation and sociolinguistics. *Language and Linguistics Compass*, 4(5), 307-318
- Von Flotow, L. (1991). Feminist translation: contexts, practices and theories. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 4(2), 69-84.
- Freedman, E. B. (2002). *No Turning Back: The History of Feminism and the Future of Women*. New York: Ballantine Books.
- Genette, G. (1997). *Paratexts, Thresholds of Interpretation*. Çev. J. E. Lewin. Cambridge CUP.
- Göl, D. (2015). Türkiye'de 1980 dönemi feminist çeviri hareketinin kadın çalışmaları dizgesini oluşturmadaki rolü. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülal, T. (2015a). Haber çevirisine alternatif bir yaklaşım olarak feminist çeviri etkinliği [An alternative method: The activity of feminist translation for news translation]. *Çeviribilim ve Uygulama Dergisi*, 21, 77-102.
- Gülal, T. (2015b). "Feminist çeviri" etkinliğine Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem kurami odağında bir bakış. *İ.Ü. Çeviribilim Dergisi*, 9 (2015/1), 31-53
- Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. Çev. Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım. İstanbul: bgst Yayınları.

- Huffman, D. J. & Mann, S.A. (2005). The decentering of second wave feminism and the rise of the third wave. *Science & Society* 69: 56-91.
- Karakuş, F., “1 Aralık 1978: Kadınca Dergisinin İlk Sayısı Çıktı”, (22.04.2019), <https://catlakzemin.com/01-aralik-1978/>
- Koş, A. N. (2007). Analysis of the paratexts of Simone de Beauvoir’s works in Turkish. In A. Pym, & A. Perekrestenko (Eds.). Translation research projects I (pp. 59-68). Taragona: Intercultural Studies Group.
- Massardier-Kenney, F. (1997). Towards a redefinition of feminist translation practice. *The Translator*, s. 3, ss. 55-69.
- Mitchell, J. (1971). *Woman’s Estate*. New York: Penguin.
- Mitchell, J. (1976). *The Rights and Wrongs of Women*. New York: Penguin.
- Mitchell, J. & Oakley, A. (1984). *Kadın ve Eşitlik*. (Çev. Fatmagül Berktaş). 1.bs. , Kaynak Yayınları.
- Mitchell, J. (1985). *Kadınlık Durumu*. (Çev. Gülseli Inal, Gulnur Savran, Şirin Tekeli, Feraye Tınc, Şule Torun, Yaprak Zihnioglu). İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Mitchell, J. & Oakley, A. (1992). *Kadın ve Eşitlik*. (Çev. Fatmagül Berktaş). 2.bs. , Pencere Yayınları.
- Mitchell, J. & Oakley, A. (1998). *Kadın ve Eşitlik*. (Çev. Fatmagül Berktaş). 3.bs. , Pencere Yayınları.
- Oktar, L., & Kansu-Yetkiner, N. (2012). Different times, different themes in Lady Chatterley’s Lover: a diachronic critical discourse analysis of translator’s prefaces. *Neohelicon*, 39(2), 337-364.
- Öner, S. (2018). Namus: “çeviri” olarak kadın. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (15), 110-118.
- Öztürk, İ. (2017). Çeviride cinsiyet veya kadın perspektifinden çeviri. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (4), 134-149.
- Öztürk Kasar, S. (2021). “Çevirmek, Anlamı Eğip Bükme Sanatı mıdır?”. ed. Didem Tuna& Mesut Kuleli. *Söylem, Anlam ve Çeviri Üzerine Disiplinlerarası Tartışmalar/ Interdisciplinary Debates on Discourse, Meaning and Translation*. Ankara: Anı Yayıncılık: 19-44.
- Pirpir, Y. (2018). Feminist yayınevleri Ayizi ve Güldünya örnekleri ışığında Türkiye’ de feminist çeviri yaklaşımlarına ve feminist çevirmen kimliğine genel bakış. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rençberler, A. C. (2020) Woman issues from the perspective of feminist translation: Sylvia Plath and “Mothers”. *Folklor/Edebiyat*, 27(106 Özel Ek), 311-328.
- Saki Demirel, A& Tarakçıoğlu, A. Ö. (2019). Feminist translation practices in Turkey: The case of the feminist websites 5 Harfliler ve Çatlak Zemin. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 295-312.
- Saki Demirel, A. (2020). A sociological approach to feminist translation practices in Turkey: The case of feminist websites. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şengül, M. B. (2016). Kadın edebiyatı: bir varoluş mücadelesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, s. 44, ss. 203-211.
- Şeren, P. (2019). Feministische translation am beispiel der Türkischen Übersetzung von elfriede jelineks die liebhaberinnen.” [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Spivak, G. (1992). The politics of translation, in Michéle Barrett and Anna Philipps (eds). *Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debate*, Standford: Standford University Press.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2002). What texts don’t tell: The uses of paratexts in translation research. *Crosscultural transgressions. Research models in translation studies II: Historical and ideological issues*, 44-60.

- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*. c: 3, s: 5, ss. 163-175.
- Taş, S. (2015). Yan-metinsellik ve metinlerarasılık odağında yeniden çeviriler: iki distopik roman. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Taş, S. (2018). Kadın çevirmenlerin çeviri grupları ve kolektif çeviri çalışmaları aracılığıyla Türkçede feminist kadın yazarlar ve eserleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c: 8, s: 16, ss. 108-124
- Taşgit, T. (2020). A post modern feminist approach to Alasdair Gray's *Poor Things* and the analysis of the work in the context of feminist translation. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekeli, Ş., "Türkiye'de Kadın Hareketinin Tarihi", (22.04.2019), <http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf>
- Tekten, B. (2019). A comparative study on the paratextual elements in the translations of Edgar Allan Poe's short story compilations. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Töre, S. (2015). Translation and ideology: a study of paratexts of Turkish translations of the Kurdish Mesnevi Mem û Zin in the Republican period. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tunç Yaşar, F. (2008). Osmanlı kadının eğitimine yönelik ilk süreli yayın: Terakki- i Muhadderat. *Dem Dergisi*, c:1, s: 3, ss. 98-105.
- Venuti, L. (1992). *Rethinking Translation*. London: New York: Routledge.
- Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation* (Vol. 11). John Benjamins Publishing.
- Yaman, B. (2016). "Erkek dergilerinde çeviri yoluyla aktarılan hegemonik erkek imgesinin yan metinler üzerinden incelenmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.